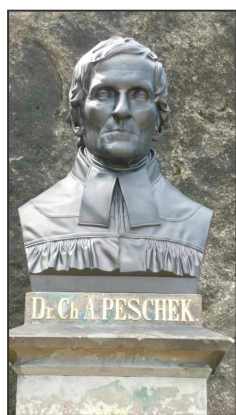

Michal Flegl

České exulantské rody v Sasku v 17. století

Severní Čechy, ležící při hranici s evangelickým luterským Saskem, byly v pobělohorském období místem, kde se utkávalo protireformační působení s vlivy evangelického žilvu v Sasku i ve Slezsku. Důsledkem tlaku protireformace byla početná emigrace ze zdejšího území. Celé evangelické rodiny odcházely, ale co možná nejbližší k dosavadnímu domovu, tedy do sousedního Saska. Zde se trvale usazovaly a zakládaly své osady.

Pozoruhodné doklady o tomto málo známém procesu přineslo již v polovině 19. století dílo Christiána Adolfa Peschka "Čeští exulanti v Sasku" (Lipsko 1857). Spis je odpovědí na soutěžní otázku Společnosti knížete Jablonovského - Zkoumání průběhu vystěhovalectví z Čech do Saska v 17. století a jeho důsledků pro saskou kulturu, zadanou v roce 1854. Práce byla ve své době vysoce hodnocena a jistě právem. V předmluvě původního vydání se uvádí, že jde o "historický materiál, který byl v tomto spise se vzácnou a nadmíru svědomitou péčí shromážděn". Dnes oceňujeme, že v knize jsou využity prameny, z nichž mnohé již neexistují, nebo o jejichž uložení nevíme. Navíc je autorův text doplněn přílohami pramenů, či otiskuje jejich části. Tím se kniha stala svým způsobem prameným zdrojem. Právě proto došlo k jejímu novému vydání před deseti lety (2001). Původní německý text přeložila do češtiny Věra Kavanová a publikaci (v malém nákladu) vydal Kruh přátel muzea Varnsdorf.

Kdo byl autorem díla? ThDr., PhDr. Christian Adolf Pescheck, arcidiakon v Žitavě. Žil v letech 1787-1859, jako příslušník 4. generace exulantského rodu. Jeho zakladatelem byl muzikant Kryštof Pešek, který přišel do Žitavy od Hradce Králové. Ch. A. Pescheck získal doktorát filozofie na univerzitě ve Wittenbergu a doktorát teologie v Drážďanech. Po krátkém pedagogickém působení přešel do duchovní správy jako farář v Ojbině. Od roku 1827 byl kazatelem v Žitavě, posléze tamtéž diakonem a od roku 1854 arcidiakonem. Jeho badatelské a literární činnost byla neobyčejně bohatá. Vydal více než 500 knih, studií a článků, jak teologických, tak historických. Uveďme z nich alespoň: Petr Žitavský, opat na Zbraslavi, Dějiny slovesného umění v Lužici, Stručná kronika Ojbině, Dějiny řádu celestýnů na Ojbině, Dějiny protireformace v Čechách, O náboženských poměrech v Lužici před reformací a mnoho dalších. Ač psal německy, vždy se hlásil ke svému českému původu a oceňoval krásu českého jazyka. Jeho přičiněním bylo založeno Historické muzeum v Žitavě (1854). O vážnosti, které se těšil, svědčí skutečnost, že v roce 1861 byla v monumentálních zříceninách ojbinského kláštera (viz foto dole) odhalena jeho busta, dnes umístěná na úpatí Ojbinu.

Pokud jde o odpověď na otázku, odkud přistěhovalci z Čech přicházeli, pak je si třeba uvědomit, že šlo o obyvatelstvo dvou zemských národností. Připomeňme, že severní Čechy byly v 17. století již silně poněmčené. Takže do Saska se stěhovali čeští Němci z Litoměřicka, Boleslavska, Žatecka a Loketska. Z Prahy přicházeli jak Češi, tak Němci. Příliv čistě českého etnika tvořili exulanti z okolí Hradce Králové. Mezi přistěhovalci najdeme i rodiny z jižních Čech, zejména české Němce z Budějovicka, ale též Čechy ze Strakonice. Odkud jednotlivé rodiny pocházely lze zjistit ze starých matrik zemřelých, pokud se ovšem zachovaly, kam se obvykle zaznamenávalo odkud kdo přišel. Tak třeba v severovýchodních Čechách není snad jedině město, z něhož by se někteří evangelíci neuchýlili do Saska, zvláště do Žitavy. Toto město se stalo hlavním cílem českých exulantů. Leželo totiž v bezprostřední blízkosti zemské hranice a Čechy je obepínaly dokonce ze tří stran, takže cesty z Čech do Žitavy vedou třemi městskými branami. V Žitavě bylo také záhy umožněno konat české bohoslužby s kázáním a zpěvy. Vítili to zvláště ti přistěhovalci z Čech, kteří neuměli německy.

Noví přistěhovalci pocházeli z různých sociálních skupin. Svůj domov v Sasku našel velký počet kněží, spisovatelů a učenců. Mezi nimi vynikal Jiří Dicastus (vlastním jménem Richter), který v předbělohorském období působil jako administrátor utrakvistické konzistoře v Praze a jako farář Týnského chrámu. Ten vlastní rukou korunoval na českého krále Fridricha Falckého (Zimního krále). Podařilo se mu před trestem smrti uprchnout do Žitavy, kde roku 1630 zemřel a byl pohřben. Dicastus, stejně jako další kněží a učenci přivezl významné knihy a dokumenty, jež obohatily saské knihovny o literaturu z Čech. Dicastus do Žitavy také dovezl historickou vzácnost - Majestát Rudolfa II. (1609) a to jeho druhý exemplář. Na pergamenové listině je kromě císařova podpisu také podpis hraběte Michny, zatímco první exemplář byl podepsán ještě Adamem ze Šternberka. Mezi duchovními vyhoštěnými z Čech byla řada vynikajících teologů, kteří se v novém prostředí díky svým schopnostem dobře uplatnili. Mnozí z nich byli brzy pověřováni vysokými úřady v církevní správě, stávali se z nich první faráři a děkani u městských kostelů, či superintendenti, dokonce někteří byli ustanovováni za dvorní kazatele.

K nim patřil Michael Coelius z Benešova nad Ploučnicí, který se stal dvorním kazatelem hraběte Mansfelda v Eisleben a byl jedním z řečníků na Lutherově pohřbu. Paul Mathesius z Jáchymova získal vysokou hodnost superintendenta v Oschatz, vydal významný spis o Lutherovi i ve své době ceněnou postilu. V Žitavě byl velmi oblíben učený Pavel Cruppius z Nového Města pražského, kazatel žitavské náboženské obce, jenž v roce 1630 přeložil do češtiny Lutherův katechismus a žitavské městské knihovně odkázal svou vzácnou knihovnu. Evangeličtí duchovní byli ženatí, a tak přicházeli i se svými rodinami. V povolání svých otců často pokračovali i jejich synové a další potomci, kteří významně obohatili náboženský život v Sasku (např. rod Martiniů), ale uplatnili se také jako učitelé či na poli vědy (např. rod Peschků).

Početnou skupinu exulantů tvořili příslušníci české šlechty, panského a rytířského stavu. Jedním z nejvýznamnějších šlechtických rodů předbělohorských Čech byli Berkové z Dubé. Do českých zemí přišli z Durynska již v 11. století a v průběhu staletí zde vlastnili rozsáhlá území, zejména v severních částech země. V době husitské revoluce patřili k umírněným husitům a pak utrakvistům. Aleš Berka z Dubé a Lipé, pán na Novém Pernštejně, Bělé pod Bezdězem a na Kuřívodech se roku 1530 v družině Ferdinanda I. zúčastnil sněmu v Augsburgu, kde se seznámil s učením Martina Luthera. V důsledku toho si vyžádal z Wittenbergu luterské kněze, jež pak usazoval na svých panstvích (Bělá, Kuřívody, Sloup a další). Z této novopernštejnské větve rodu pocházel Adam Berka z Dubé, který vstoupil do služeb Fridricha Falckého, kde sloužil jako kornet v jeho anglické tělesné stráž. Zúčastnil se také bitvy na Bílé hoře a po porážce musel i se svými příbuznými uprchnout, v doprovodu Zimního krále, do Německa. V Čechách byly ovšem jeho statky zkonfiskovány a on sám trvale vyhoštěn ze země. Žil potom v Holandsku, posléze vstoupil do švédských služeb a jako plukovník švédské armády byl v bojích o Zhořelec (1641) smrtelně zraněn. Pohřben je v Žitavě, v Hlavním kostele. Všechny jeho děti pak žily v Německu nebo ve Švédsku. Hlavou rodu se stal nejstarší syn Abraham (1631-1676), jemuž patřil statek Wohla u Löbau. Ženat byl s Ulrikou Kinskou z Vchynic a Tetova (1630-1660), dcerou exulantů (narodila se v Haagu), členkou významného českého šlechtického rodu. Z jejich čtyř dětí se nejmladší Christian stal vrchním dvorním intendantem na dvoře krále Karla XII. ve Švédsku. Potomci rodu Berků z Dubé žili v Německu ještě v druhé polovině 19. století (po meči rod vymřel roku 1851 v Hohensteinu). Ulrika Berková z rodu Kinských je příkladem toho, jak četné české šlechtické rody se po Bílé hoře rozdělily. Část z nich zůstala v Čechách a pokatolili se, zatímco další větve emigrovala a setrvala již navždy v cizině (většinou v Německu), kde se její příslušníci žili s tamním prostředím.

Mezi šlechtické exulanty patřili členové takových rodů jako byli např. Kapounové ze Svojkova, dále Rašínové z Rýzmburku, Dohalští z Dohalic, Slavatové z Chlumu, ale také Nostitzové a mnoho dalších. Do Saska však rovněž přicházeli náboženští vyhnanci i z jiných zemí rakouského císařství. Za všechny zmiňme alespoň hraběte Georga Ludwiga von Zinzendorf, který emigroval z Rakouska a v Sasku se stal kurfiřtským tajným radou. Jeho synem byl hrabě Mikuláš Ludvík Zinzendorf, obnovitel Jednoty bratrské a zakladatel města Herrnhut (Ochranov).

Značnou část emigrace tvořili přistěhovalci nejen z českých měst, ale také z venkova. Patřili k nim zejména řemeslníci a zemědělci. V Sasku byli zvláště vítáni zkušení horníci z českých horních měst (Jáchymov, Boží Dar). Z dalších oborů se v novém domově uplatňovala textilní řemesla (tkalci, soukeníci, pláteníci, barvíři). Také však byl v Sasku zájem o výrobce hudebních nástrojů. Právě hudební nástroje byly oblíbeným obchodním artiklem, stejně jako české knihy v Sasku vydávané. Vydavatelská činnost a s ní spojená kolportáž evangelických knih do Čech byla pro Čechy důležitá v náboženském ohledu, pro Sasko pak znamenala nemalý přínos ve výrobní oblasti. O jejich vydání i distribuci se výrazně zasloužil Václav Kleych (1678-1737). Zámožný sedlák z Lužan u Litomyšle, pronásledovaný ve své vlasti za čtení zakázaných evangelických knih, byl dohnán k emigraci. V Žitavě využil svobodných poměrů a začal s vydáváním evangelické literatury, kterou kolportoval nejen do Čech, ale také do Uher. Vydával bible, zpěvníky, katechizmy, postily a další náboženské spisy. V jeho činnosti pokračoval v 18. století Martin Horák, původem z Chleb na Čáslavsku.

Přistěhovalci z řad zemědělců výrazně přispěli ke kultivaci saské krajiny svými po generace prověřenými zkušenostmi z pěstování obilí, ovoce i zeleniny, jak si je přinesli ze svého domova. Např. vinaři od Mělníka a Litoměřic úspěšně zavedli pěstování vinné révy v okolí Drážďan. U Žitavy zase exulanti z Litoměřicka zakládali chmelnice a v pěstování zeleniny se zde výrazně uplatnili přistěhovalci z Královéhradecka.

Příliv nových obyvatel znamenal i vznik nových sídelních celků. Tak vznikala v Sasku, nedaleko hranic s Čechami, nová předměstí, městečka a vesnice. V Drážďanech založili exulanti předměstí, stejně jako na okraji Žitavy. V saském Krušnohoří vzniklo exulantské městečko Johannegeorgenstadt. Českému přistěhovalectví vděčí za svůj vznik řada nových vesnic (Altgersdorf, Alt- a Neugeorgenfeld a další). V mnohých z nich byly postaveny evangelické kostely.

Evangelická emigrace z Čech po Bílé hoře znamenala v mnohém ohledu nemalý přínos a impuls pro společnost v Sasku. Potomci exulantů, kteří oceňovali v novém domově možnost svobodného vyznávání své víry, pochopitelně splynuli se zdejšími prostředím a jeho společenskými vrstvami. Po generace se však mezi nimi udržovala rodová kontinuita a uvědomění vztahu k původní vlasti.

Christian Adolf Pescheck, který svým dílem vykonal mnoho pro oživení památky českých exulantů, uzavírá svůj spis slovy:

Havete, piae animae!
Buďte sbohem, zbožné duše!

Bibliografická poznámka

Pro širší historické souvislosti viz sborník „Žitavsko v českých dějinách“, redigoval Antonín Frinta a Hugo Rokyta, Praha 1947.